

KELIOS PASTABOS APIE PANEMUNIO ŠNEKTOS BALSŲ ILGUMĄ

A. JAKULIS

Rytų aukštaičių balsių ilgumas spausdintuose dialektologiniuose darbuose aptariamas tik bendrais bruožais. Visiškai išsamios ilgumų charakteristikos nėra ir Z. Zinkevičiaus studijoje¹, o LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto parengtoje tarninių tekstų chrestomatijoje² balsių ilgumai dažnokai žymimi netiksliai. Todėl šiomis pastabomis norima atkreipti tyrinėtojų dėmesį į vieną kitą Panemunio (Rokiškio raj.) šnektos³ fonetikos ypatybę, iki šiol plačiau neaptartą lingvistinėje literatūroje.

Panemunio šnekteje egzistuoja palyginti darni trijų ilgumų sistema: skiriami trumpieji, pusilgiai ir ilgieji balsiai⁴. Tarmėse, turinčiose tokį vokalizmą, mažiausiai iširti kirčiuotųjų ilgųjų bendrinės kalbos balsių atliepimai žodžio galo skiemenyse. Z. Zinkevičius pastebi, kad dalyje rytų aukštaičių tarmių „daugelis kirčiuotų galūnės balsių yra ne ilgi, bet pusilgiai, tariami su vad. kirstine priegaide“, pateikia pavyzdžių iš Svėdasų apylinkių⁵, tačiau dėl duomenų stokos plačiau to reiškinių neaprašo.

Aptariamojoje šnekteje kirčiuotame žodžio gale gali būti ir ilgieji, ir pusilgiai balsiai. Kirčiuotuose senuosiuose žodžio galo skiemenyse ir vienskiemeniuose žodžiuose rietoj bendrinės kalbos ilgųjų balsių ir dvibalsių *uo*, *ie* paprastai tariami pusilgiai balsiai: *namš.* „namō“, *galvš.s* „galvōs“ (vns. kilm.), *grš.s* „grōs“, *tš.* „tō“, *tuō*“ (vns. kilm., įn.); *dainš.s* „dainōs (vns. kilm.), *dainuōs*“, *anš.s* „anuōs, anōs“, *jš.* „juō, ō“, *akmš.* „akmuō“; *varškė.* „varškė“, *varškė.s* „varškės“, *katā.* „katė“, *katā.s* „kačės“, *paspā.s* „paspės, suspės“, *sugužė.s* „sugužės“; *namė.* „namie“, *anė.* „anie“, *akė.s* „akies, akės“, *palė.s* „paliės“; *arklš.s* „arklys“, *arklš.* (vns. šauksm.), *kumellš.s*, *umeli.*, *vėžlš.s* „vėžys“, *plīš* (*//plīš*) „plyš“, *grīš* (*//grīš*) „grīš, grėš“, *jī.* „jī“, *vaikū.* „vaikū“, *šakū.* „šakū“, *jū.* „jū“, *baltū.* „baltū, báltū“, *gautū.* „gautū“, *kū.s* „kaš“ ir t. t.⁶

¹ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, V., 1966.

² Lietuvių kalbos tarmės, V., 1970 (toliau – LKT).

³ Panemunis yra kupiškėnų (dadininkų) tarmės ploto šiaurės rytų pakraštyje (7 km į šiaurės rytus nuo Pandėlio). Panemunio apylinkių šnektą turi visas pagrindines kupiškėnų tarmės ypatybes.

⁴ Plg. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 110.

⁵ Ten pat, p. 121.

⁶ Taip pat su pusilgiu balsiu tariami ir prielinksniai *pš.* „po“, *nš.* „nuo“ ir t. t., tačiau jie sakijs labai retai būna kirčiuoti. Dėl techninių priežasčių šiame straipsnyje vienodai (grafema *o*)

Dėl galūnių trumpėjimo naujai žodžio gale (galiniame skiemenyje) atsidūrę kirčiuotieji balsiai ir dvibalsiai *uo, ie* paprastai netrumpinami, pvz.:

vns. vt. *galvó'į, aki', pamišká'į, geró'į* (vietoj senesnių *galvoje* ir t. t.); dgs. vt. *tó's lunkó's*, „tose lankose“, *túos gerúos laukúos*; sangražinėse veiksmazodžių formose (išnykus galo -i) *sukúos, sukies, suksmá's* (būs. 1. dgs. 1 a.), *suktú's*, „suktųsi“; sangražinėse dalyvių formose *tuřuntí's, prauřuntí's*, (mot. g. es. 1. vns. vard.), *tuřu.sí's* (vyr. g. es. 1. vns. ir dgs. vard.)⁷; prieveiksminiuose žodeliuose *kiek, tiek⁸, neikiek, vistiek; kó'l, tó'l*; veiksmazodžių bendratyse *dúol, ganí't, ló'í, džú't; á'si*; liepiamosios nuosakos vns. 2 a. *dúok, ganí'k, ló'k, á'sk*; tariamosios nuosakos vns. 1 a. formose *dúoé* (|| *dúoča*), *ganí'é* (|| *ganí'ča*).

Tačiau šių dėsningumų laikomasi ne visiškai nuosekliai:

1. Yra keli atvejai, kai vietoj laukiamų pusilgių balsių tariami ilgieji:

a) moteriškosios giminės įvardžių vienaskaitos vardininko formose *tó' „ta“, anó' „ana“, katró' „katra“, jí' „ji“* (bet vyr. gim. vns. kilm. *tš. „to“, anš. „ano“, katrj. „katro“*, vns. gal. *jí. „ji“*), o sporadiškai ir galininko (rodos, irgi tik moteriškosios giminės) *tú' (|| tú.)*, „tą“, *anú' (|| anú.)*, „aną“, *katrú' (|| katrú.)*, *jú' (|| jú.)*;

b) veikiamosios rūšies dalyvių (esamojo ir būsimajo laiko) vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininko formose, pvz.: *ainú's (|| ainu.s)* „einąs“, *ainú' (|| ainu.)* „einą“, *kelú's* „kelias“, *kelú' „kelia“*, *vadú's* „vedąs“, *vadú' „veda“*, *tuřú's (|| tú.řu.s)* „turįs“, *tuřú' (|| tú.řu.)* „turį“, *aiřú's (|| aiřu.s)* „eisias“, *aiřú' (|| aiřu.)* „eisią“, *piřkšú's (|| piřkšu.s)* „pirksias“, *piřkšú' (|| piřkšu.)* „pirksią“;

c) retkarčiais tariamosios nuosakos trečiojo asmens formose *nařtú', suktú', gautú'* ir t. t. (*řalia dažnesnių nařtú', suktú', gautú'*. ir dar dažnesnių *nařt, sùkt, gaut*).

2. Keliais atvejais trumpinami naujai žodžio gale atsidūrę (išnykus seniesiems galo balsiams) ilgieji balsiai ir dvigarsiai *uo, ie*:

a) trumposiose (žr. aukščiau) tariamosios nuosakos formose, pvz., *dš.t* „duotų“, *lš.t* „lotų“, *sđ.t* „sėtų“, *mi.lá.t* „mylėtų“, *pú.st* „pūstų“;

žymimi du balsiai: *ɔ* (pvz., *kó.lva* „kalvė“), atitinkantis bendrinės kalbos *a*, ir *đ* tipo balsis, atitinkantis *o* arba *uo*. Tiesa, su tikroju *ɔ* čia tėra tik keli pavyzdžiai.

⁷ Tokių sangražinių dalyvių, kurie kirčiuojami gale, pasitaiko labai retai. Greta jų vartojamos ir šakninio kirčiavimo formos (*tú.řuntí's, prauřuntí's, tú.řu.sí's*). Forma *tuřu.sí's* interpretuotina kaip *tuřú's* (= *tuřa's < tuřans*) + *si* + *s(i)* (su du kartus pridėta sangražos dalelyte); apie tokias ir panašias formas žr.: F. Kurschat, Grammatik der Litauischen Sprache, Halle, 1876, p. 298; K. Brugmann, Die litauische Imperative auf -k(i), IF XXIX (1911/1912), p. 404; E. Hermann, Litauische Studien, Berlin, 1926, p. 89–90; P. Arumaa, Untersuchungen zur Geschichte der Personalnomina, Tartu, 1933, p. 36; E. Fraenkel, Zum ostlitauischen Dialekt von Tverčėius, „Balticoslavica“, III, Wilno, 1938, p. 41–42. Dėl galinio *i* ilgumo žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 380.

⁸ Dėl šių formų kilmės žr. E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I–II, Heidelberg, 1962–1965, p. 250, 1087–1088 (ir ten nurodytą literatūrą). Beje, Panemunio tarnėje pavartojamos ir ilgesnės formos *kieka, kiekagi*.

b) prievėiksminėse formose: *pardė.n* „per dieną“, *anu.dė.n* (// *anuñdei*) „aną dieną“, *tu.dė.n* „tą dieną“; *paržė.m* „per žiemą“, *vienu.žė.m* „vieną žiemą“, *anu.žė.m* „aną žiemą“, *parnė.k* (// *parniėk*) „perniek“, *vė.n* „vien“, *išvė.n* „išvien“ *vė.Ī*(// *vė.Ī*)⁹ „vėĪ“;

c) prielinksnyje *tė.s* „ties“.

Žodeliai *tė.s*, *vė.n*, *vė.Ī* sakinyje dažnai būna nekirčiuoti (enklizėje); dažnai kirčio neturi ir žodžių junginių antrieji komponentai *dė.n* ir *žė.m* (pasakoma ir *anu.dė.n*, ir *anu.dė.n* ir pan.). Gal būt, dėl to *ie* ir *ėmė* trumpėti minėtose formose. Tačiau, kaip rodo *parnė.k* (komponentas *nė.k* visada kirčiuotas), svarbų vaidmenį (tikriausiai lemiamą) čia vaidina didelis šio tipo formų polinkis trumpėti.

Ilgųjų balsių ir dvibalsių *uo*, *ie* sutrumpėjimo tariamosios nuosakos 3 a. trumposiose formose enklitiniu vartojimu paaiškinti negalima (išskyrus nebent *būt* „būtų“, kuris dažnai vartojamas kaip pagalbinis veiksmažodis), o manyti, kad *-ų* (< *-un*) *ėmė* nykti labai seniai, nėra jokio pagrindo. Tačiau šių formų galiniai skiemenys yra pakitę ne pagal bendrąjį galinių kirčiuotųjų skiemenų trumpėjimo dėsnį: Panemunio šnekto tariamosios nuosakos trumposiose formose visi galinių skiemenų balsiai ir dvigarsiai tariami taip pat, kaip atitinkamuose būsimąjo laiko trečiojo asmens formose, plg.:

būt „būtų“, *lit* „lytų“, *varit* „vartyt“, *pūst* // *pū.st* „pūstų“, *dš.t* „duotų“, *dainš.t* „dainuotų“, *galš.t* „galėtų“, *plaukt* „plauktų“, *laušt* „laužtų“ ir *būs*, *lis*, *varis*, *pūs*//*pū.s*, *dš.s*, *dainš.s*, *galš.s*, *plauks*, *lauš*.

Taigi *lit*, *dš.t* tipo formos, matyt, yra atsiradusios pagal būsimąjo laiko 3 a. formų modelį¹⁰. Svarbų vaidmenį čia vaidino tariamosios nuosakos formų „judrumas“, jų polinkis trumpėti ir tam tikras reikšmės artimumas su būsimąjo laiko formomis.

Daug sunkiau paaiškinti, kodėl kai kuriose formose senieji žodžio galo ilgieji balsiai nesutrumpėjo. Iš visų atvejų aiškiausias yra įvardžių tipo *tó* vokalizmas. Šios formos galėjo atsirasti iš įvardžiutinių formų, kurios, netekusios specifinių funkcijų, buvo pradėtos vartoti paprastųjų reikšme¹¹; vėliau jos galėjo netekti ir įvardžiutinės

⁹ Šiai grupei priskirtini ir *šė.p tė.p* „šaip taip“, *tė.p* „taip“, *anė.p* „anaip“, *kė.p*, *visė.p*, kur *ė* atsirado, matyt, iš *ei*. Tokio tipo formose pasitaiko ir kitokių savotiškumų. Pavyzdžiui, šalia *tu.nš.kt* „tą naktį“, *kasmš.t* „kasmet“ sakoma ir *šū.nš.kī* „šiarakt“, *šė.ma.t* „šiemet“ (vietoj laukiamų *šū.nakī*, *šė.mat*). Tiek kirčiuotoje, tiek enklitinėje padėtyje su pusilgiu balsiu pasakomi žodeliai *ba.t* „bet“ ir *vi.s* „vis“. Tik trumpą balsį (pirmąjį dvigarsio komponentą) turi *deĪ* „dėl“ ir *daltš* „dėlto, vis tik“.

¹⁰ Plg. panašius Z. Zinkevičiaus aiškinimus (min. veik., p. 362).

¹¹ Panemunio (ir kitose) šnektoje vartojami įvardžiai *tasal*, *jisal*, kurių fleksija, rodos, gali būti interpretuojama kaip įvardžiutinė, plg. įvardžiutines būdvardžių formas *gė.rasai*, *pl.ktasai*. Panemunio apylinkėse vartojama ir moteriškosios giminės vardininko formos *jiñ*, *jinal*, tačiau trumpas balsis rodo, kad šios formos yra palyginti naujos (kitose tarmėse vartojama ir *ji'nai*). Forma *īl*, matyt, yra atsiradusi iš seniau tarmėje vartotos *ji'j(i)*.

fleksijos¹². Trumpėjant kirčiuotiesiems; ilgiesiems žodžio galo balsiams, kupiškėnai dar, matyt, tebevartojo formas su įvardžiutine fleksija. Sporadinės *tū* tipo vienaskaitos galininko formos taip pat galėtų būti interpretuojamos kaip įvardžiutinių formų reliktai, nors jos galėjo išlikti (ar naujai atsirasti) ir dėl vardininko formų sisteminio poveikio.

naštū, *suktū* tipo formos gal galėjo išlaikyti *-u* pagal sangražines formas *naštū's* (< *neštunsi*), *suktū's*. Nors toks aiškinimas kelia abejonių (visiškai patikimų tokios analogijos pavyzdžių nėra¹³, o sangražinių ir paprastųjų veiksmazodžių formų galūninių skiemenų ilgumas dažniausiai būna skirtingas), tačiau, rodos, nėra negalimas (ypač todėl, kad *naštū* tipo formos pasitaiko palyginti retai, o dažniau vartojamos *naštū*. ir daug dažniau *nāst* tipo formos).

Neaišku, kodėl nesutrumpėjo dalyvių *tuŕū's*, *tuŕū* tipo formos. Tos formos negali būti atsiradusios iš kokių nors ilgusių formų; sangražinių formų analogija jų veikti, rodos, negalėjo, nes sangražinės dalyvių formos vartojamos labai retai ir nėra pagrindo manyti, kad jos kada nors buvo plačiau vartojamos. Antra vertus, dabar Panemunio tarmės sangražinės dalyvių formose kirčiuojamas kitas skienuo, plg. jau minėtas formas *tū.ŕu.si.s*//*tuŕu.s*' ir t. t. Todėl reikia manyti, kad čia *u* nesutrumpėjo dėl kitokių priežasčių, tik jas išaiškinti kol kas trūksta medžiagos. Gal būt, čia įtakos galėjo turėti moteriškosios giminės dalyvių formos. Jeigu tartume, kad, trumpėjant kirčiuotiems ilgiesiems žodžio galo balsiams, tarmėje jau egzistavo dubletinės *tuŕūnt*//*tuŕūnti* „turinti“ tipo formos, tai jos galėjo paveikti ir vyriškosios giminės vienaskaitos vardininką. Šalia opozicijos *tuŕū's* : *tuŕūnti* galima laukti ir opozicijos *x* : *tuŕūnt* (*x* – forma, trumpesnė už *tuŕū's*). Tačiau *tuŕū's* atitinkamai sutrumpėti negalėjo (neprarasdama morfologinių požymių). Todėl ji galėjo būti suvokta kaip atitinkanti moteriškosios giminės formą *tuŕūnt*, t. y. proporcija *tuŕū's* : *tuŕūnti* = *X* : *tuŕūnt* galėjo būti suvokta kaip *x* : *tuŕūnti* = *tuŕū's* : *tuŕūnt* (*x* – ilgesnė už *tuŕū's*). Forma *x* galėjo net nebūti sukurta, nors čia galėjo tikti ir pagal kitų linksnių modelį sukurta *tū.ŕūnti.s* (tiesa, Panemunio tarmėje jis vartojamas labai retai). Šiaip ar taip, formos *tuŕū's* galūnė galėjo patekti į antrinių galūnių grupę, ir todėl išlaikyti savo priegaidę bei kiekybę, panašiai kaip forma *tuŕūnt* (šalia kurios egzistavo ir variantas *tuŕūnti*).

Dėl panašių priežasčių galėjo išlikti *u* ir formoje *tuŕū*. Svarbu pažymėti, kad šitokioms analogijoms bent jau netrukdė kiti linksniai, ilgesni už vardininkus, nors negalima tvirtinti, kad jų vaidmuo buvo labai didelis: vardininko funkcijos labai jau skiriasi nuo kitų linksnių (vardininko – predikatyvinė, o kitų linksnių – atributyvinė).

Čia aprašytoji žodžio galo balsių ilgumų sistema, rodos, turėtų būti paplitusi ne visai mažame tarmių plote: panaši (ar tokia pat) ji yra Kupiškio apylinkėse, tikriausiai nedaug nuo jos skiriasi ir Svėdasų tarmės sistema¹⁴. Tačiau kol nesurinkta medžiaga iš visų šiaurės rytų Lietuvos tarmių, tiksliau nustatyti to reiškinio paplitimo ne-

¹² Z. Zinkevičius (min. veik., p. 310–311) taip aiškina priežastis, dėl kurių *ta* nesutrumpėjo rytinėse tarmėse į *tā* ir t. t. (kaip bendrinėje kalboje ir kitose tarmėse).

¹³ Lingvistinėje literatūroje yra pavyzdžių, kai paprastųjų veiksmazodžių galūnių ypatumai aiškinami sangražinių formų poveikiu, plg. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 78; J. Kazlauskas, Iš optatyvo istorijos, LKK IV 84. Tačiau ir tie aiškinimai nėra visiškai neabejotini.

¹⁴ Plg. Z. Zinkevičiaus (min. veik., p. 121) pateikiamus pavyzdžius.

galima¹⁵. Kartu negalima ir visiškai tiksliai išaiškinti, kodėl kai kuriose formose ilgieji žodžio galo balsiai išliko nesutrumpėję.

Negalūniniuose skiemenyse bendrinės kalbos ilgieji balsiai ir dvibalsiai *uo, ie* Panemunio šnektoje yra išlikę ilgi, jeigu jie yra kirčiuoti; nekirčiuoti jie būna pusilgiai, pvz.: *ú žo.las* „ažuolas“, *ú ža* „ūžia“, *pló ja, lí ja, pu.dí mas* „pūdymas, palikta dirvuoti dirva žiemkenčiams“, *vė jas, diena, duók*; *u.žo.lai* „ažuolai“, *u.žau, li.nó ja, dė.nóm* „dienomis“ ir t. t. Kaip visuose negalūniniuose skiemenyse tarmėje interpretuojami ir priešdėlių ilgieji balsiai bei dvibalsiai *uo, ie*, pvz.: *pó dė.li.s* „podėlis“, *pó graži.s, apí pliki.s, apí kurti.s, priėkurti.s, priėkla.ti.s* „prieklėtis“, *no.laidus* „nuolaidus“, *no.bó dus* „nuobodus“, *prė.maná* „priemenė“ ir t. t.

Savotiškai sutrumpėję yra tik priešdėliai *ĩ-* ir *sq-*. Veiksmažodžiai ir jų priesaginiai vediniai turi tik priešdėlį *ĩ-* (ne *in-*), kuris kirčiuotas tariamas pusilgis, o nekirčiuotas – trumpas, pvz.: *ĩ.dada* „įdeda“, *ĩ.naša* „įneša“, *ĩ.laka* „įlekia“, *ĩ.kalu, ĩ.kišei* „įkišai“, *ĩ.pila* „įpila“; *ĩdė.jo* „įdėjo“, *ĩnešũ* „įnešiu“, *ĩlá.ks* „įlėks“, *ĩkó.lisma* „įkalsime“, *ĩkiš* „įkiš“, *ĩpĩ.la* „įpylė“, *ĩdu.rl.mas* „įdūrimas“, *ĩprat.l.mas* „įpratimas“. Kitokių žodžių su priešdėliu *ĩ-* (pvz., galūninių veiksmažodžių vedinių ir pan.) Panemunio tarmėje vartojama nedaug. Iš užfiksuotųjų šio tipo žodžių tik *ĩ.migi.s* „įmigis“, *ĩlinki.s* „įlinkis“ ir *ĩ.vi.ki.s* „įvykis“ tariami su *ĩ-*. Tačiau *ĩ.vi.ki.s* į tarmę atėjęs naujai. Galima abejoti dėl likusių dviejų senumo. Visuose kituose žodžiuose (tiek iš seno vartojamuose, tiek naujai į tarmę atėjusiuose) vartojamas tik priešdėlis *i-//i-* (ne *i-*), pvz.:

ĩ.strižas, ĩ.vijas, ĩstrižai, ĩvijai;

ĩ.staiga, ĩ.skaita, ĩvairus.

Priešdėlis *i-//i-*, rodos, nėra labai paplitęs: sakysim, apie Kupiškį tas priešdėlis ir kirčiuotas, ir nekirčiuotas būna pusilgis, plg. *ĩ.dada, ĩ.naša* ir *ĩ.dá.s* „įdės“, *ĩ.náš* „įneš“.

Tokį priešdėlio *ĩ-* trumpinimą, matyt, reikia aiškinti taip. Pradėjus trumpėti ilgiesiems kirčiuotiems žodžio galo balsiams, šnektoje dar buvo vartojamas prielinksnis *ĩ¹⁶*, kuris trumpėjo kaip ir kiti (šiandien tebevartojami) prielinksniai (pvz., *prė* „prie“, *pó* „po“, *no* „nuo“). Priešdėlis *ĩ-* tuo metu dar galėjo būti ne visiškai suaugęs su veiksmažodžiais, bent jau jo ryšys su prielinksniumi *ĩ* tebebuvo visiškai aiškus. Todėl ir priešdėlis *ĩ-* sutrumpėjo taip pat, kaip prielinksnis, t. y. ir kirčiuotas, ir nekirčiuotas sutrumpėjo iki pusiglio. Daugiau nebepakitęs jis ir išliko Kupiškio šnektoje. Panemunyje jis

¹⁵ Medžiagos šiam reikalui visiškai nerandame minėtoje tarmiųjų tekstų chrestomatijoje: tekstuose, užrašytuose tiek netoli Panemunio, tiek Svėdasuose ir Kupiškyje, senieji ilgieji balsiai kirčiuotuose žodžio galo skiemenyse ištisai žymimi su ilgumo ženkleliu (plg. tekstus p. 289 tt.). Tik Skapiškio tarmės tekstuose rašoma *pe.mó* „piemu“ „akmó“ „akmuo“ (bet *íó* „to“, *mitulís*, *ežerũ* „ežerų“). Toks susivienodinimas gali labai klaidinti tuos, kas naudosis šios chrestomatijos medžiaga.

¹⁶ Panemunio tarmėje prielinksnis *ĩ* visai nevartojamas: jį yra pakeitęs prielinksnis *un(t)* < *ant* (plg. *panašũs un íá.vu* „panašus į tėvą“); judėjimo krypčiai pasakyti vartojamos iliatyvo formos (*aĩnu laukaĩ, važũuoj kó.lva.n* „važiuoju į kalvę“).

kito dar toliau: šalia pusilgio kirčiuoto *i-* pagal modelį *vi.sas* nekirčiuotoje padėtyje buvo įsivestas *i-*.

Su priešdėliu *sq-* Panemunio apylinkėse užfiksuoti tik penki daiktavardžiai: *sú-matas* „sąmatas“ (girdėta ir *sú'matas*), *sú.mazgɔ.s* „sąmazgos“ (ret.), *sunar̃.s* „sąnarys“ (dgs. gal. *sú.nar̃us* // *sú'nar̃us*), *su.sparà* „sąspara“ (vns. gal. *sú'sparu* „sąspara“), *sú.va.la.s* (dgs. gal. *suve.lú.*) ~ *sqvélės* „sqvėlos“.

Nors kai kuriuose iš šių žodžių priešdėlio balsis sutrumpėjęs panašiai kaip ir priešdėlis *i-*, tačiau to trumpėjimo priežastys tikriausiai yra kitokios. Kadangi *sq- > su-*, tai šis priešdėlis tik ilgumu besiskyrė nuo veiksmazodžių priešdėlio *su-*; todėl šalia *sumė.s̃f̃*, *sú.mata* „sumeta“, nesunkiai galėjo atsirasti ir *sú.matas* (vietoj *sú'matas*). Ši spėjimą, rodos, paremia tai, kad kai kurių iš šių žodžių vartojamos dvejopos formos.

Čia suminėti visi pastebėtieji atvejai, kur balsis yra kitokio ilgumo, negu lauktu-me¹⁷. Tos išimtys aiškiai rodo, kad rytų aukštaičių šnektose balsių ilgumų santykiai vaidina labai svarbų vaidmenį.

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О ДОЛГОТЕ ГЛАСНЫХ В ПАНЕМУНСКОМ ГОВОРЕ

Резюме

Как известно, в некоторых восточноаукштайтских говорах литовского языка употребляются краткие, долгие и полудолгие гласные. Более подробного анализа этой системы пока не имеется. В данной статье делается попытка описать характерные черты этой системы на материале панемунского говора (Рокишский р-н).

В конце слова долгим гласным и двухгласным *uo*, *ie* литовского литературного языка в панемунском говоре соответствуют:

а) в безударном положении — полудолгие гласные;

б) под ударением — полудолгие гласные в первичных окончаниях, а долгие как правило во вторичных окончаниях, напр.: *galṽ.s* „головы“, *daiñ.s* „будет (будут) петь“, но *galṽ'j* (<*galvojė*) „в голове“, *laukĩs* (<*laukuosė*) „на полях“ и т.д.

Однако имеют место некоторые исключения: в определенных случаях вместо ожидаемого полудолгого произносится долгий гласный (напр.: *ji* „она“, *katr̃* „которая“, *tuŃ's* „имеющий“ и т.д.) или, наоборот, — полудолгий вместо долгого (*d̃.t* „дал бы“ и т.д.). Исключения такого рода в настоящей статье подробно фиксируются и по возможности объясняются.

В начале и в середине слова долгие гласные под ударением обычно сохраняют долготу, а в безударных слогах сокращаются до полудолгих. Имеются лишь два исключения:

а) приставка *i-* под ударением обычно произносится как *i-*, а в безударном положении как *i-* (напр.: *ĩ.naša* „вносит, вносят“: *inešũ* „внесу“);

б) приставка *sq- > su-* в некоторых случаях под ударением произносится как *su-* (*//su-*), а в безударном положении — как *su-*.

¹⁷ Turimi galvoje tie atvejai, kur kitoks baltio ilgumas turėtu būti pagal bendruosius Panemunio šnektos fonetikos dėsnius. Visiškai neminimi tokie atvejai, kur šnektos ir bendrinės kalbos balsių ilgumai skiriasi dėl kokių darybinių priežasčių, pavyzdžiui, formose *klausi.mas* ~ *klausymas* „klausimas“, *bijó'ji.mas* ~ *bijójymas* „bijojimas“ ir pan.).